

ler bulunmakta ve bunların muhtevası tartışılmaktadır. Harre Vak'ası, Emevîler'in siyasî hayatları boyunca yaptıkları veliahtlık ihdası, Kerbelâ Vak'ası ve Mekte kuşatması gibi büyük hatalardan biri olarak tarihe geçmiştir. Saîd b. Müseyyeb bir rivayetinde (Buhârî, "Meğâzî", 12), üç fitnenin ikincisi olarak Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra Harre Vak'ası'nı göstermekte ve bu savaş sonucunda Hudeybiye ashabından kimsenin kalmadığını söylemektedir (DİA, XIII, 157).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Ferâ'iz", 37; Buhârî, "Meğâzî", 12; Müslim, "Müsâkât", 21; İbn Sa'd, *el-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, IV, 138, 212; V, 49-52, 130-131, 135, 197, 210-214, 267; Zübeyrî, *Nesebûl Kureys*, s. 88, 127, 165, 222, 272, 366, 371-373, 384, 436; Halife b. Hayyât, *el-Târîh* (Zekkâr), s. 181-192; Zübeyr b. Bekkâr, *Ahbabû'l-muvaffakiyyât*, Bağdad 1972, s. 70; *el-İmâme ve's-siyâse*, I, 177-188; Belâzûrî, *Ensâb*, IV/1, s. 145, 319-335, 442; Dineverî, *el-Ahbabû'l-tiwâl*, s. 262-267; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 250-251; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, III, 423-428; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 355; V, 482-495; İbn Abdürabbih, *el-'İkdû'l-ferid*, III, 95; IV, 121; V, 137-139; Ebû'l-Arab, *Kitâbü'l-Miḥan* (nşr. Yahyâ Vâhid el-Cübûrî), Beyrut 1988, s. 159-183; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamid), III, 78-80; Ebû'l-Ferrec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, I, 28; İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhâkî, *Meḥâsin ve'l-mesâvî*, Beyrut 1984, s. 63-67; Beyhâkî, *es-Sünenû'l-kübrâ*, VI, 222-223; a.m.f., *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1405/1985, VI, 473-475; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 894, 912, 995, 1341, 1431; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 249-250; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 103, 112-113, 117-121; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: se-ne 61-80*, s. 23-30; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VI, 240; VIII, 217-227, 235-238, 250; Süyûtî, *el-Ḥaşâ'i-şû'l-kübrâ* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1386-87/1967, II, 498-501; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, I, 86-98; Halebî, *İnsânû'l-uyûn*, I, 266-267; H. Lammens, *Le califat de Yazid Ier*, Beyrouth 1921, s. 237-257; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 67-79; E. A. Belyaev, *Islam and the Arap Caliphate* (trc. G. Adolphe), Jerusalem 1969; M. J. Kister, "The Battle of the Harra", *Studies in Memory of Gaston Wiet* (nşr. M. Rosen-Ayalon), Jerusalem 1977; Muhammed Arınan, *İbâhatü'l-Medîne ve ḥarîki'l-Kâ'be*, Küveyt 1983, s. 2-15; Nebîh Âkıl, *Târîhu ḥilâfeti Benî Ümeyye*, Beyrut 1983, s. 108-113; İbrâhîm Beydûn, *el-Ḥicâz ve'd-devletü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1987, s. 270-299; Cemîl Abdullah el-Mısıri, *Eşerü ehli'l-kitâb fî'l-fitne ve'l-ḥurûbi'l-ehliyye*, Medine 1989; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), III, 78-79; Mustafa Sabri Küçükaşçı, *Emevîler Döneminde Medine* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 90-111; Ahmed Ali Sâlih, "Milkiyyâtü'l-arâzi", *Mecelletü'l-'Arab*, XI, Riyad 1969, s. 992-1005; Ömer b. Süleyman el-Ukaylî, "Vak'atü'l-Harre fî 'ahdi Yezid b. Mu'âviye", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIII/1, Riyad 1986, s. 159-189; "Harre", *İA*, V/1, s. 300-301; L. Vecchia Vaglieri, "al-Ḥarra", *El²* (İng.), III, 226-227; Mustafa Çağrı, "Fitne", *DİA*, XIII, 157.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞÇI

HARRÛBE

(bk. KIRAT).

HARRÛBÎ

(الخروبي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Âlî
el-Harrûbî et-Trablusî
(ö. 964/1557'den sonra)

Cezayirli âlim ve mutasavvıf.

Trablus'un yaklaşık 6 km. batısındaki Karkâruş köyünde doğdu. Babası Âlî el-Harrûbî tanınmış bir Şâzelî şeyhi ve fıkıh âlimi idi. Küçük yaşta kaybettığı babasının dostları olan birçok âlimden faydalanma imkânı buldu. Bunlar arasında, annesi tarafından yakın akrabası olup *el-Hikemü'l-'Aâtâ'iyye*'yi ezbere bilen ve okutan Muhammed b. Temmâm ile Şâzelîyye'nin Zerrûkıyye kolunun kurucusu Şeyh Zerrûk özellikle anılmalıdır. Muhammed b. Temmâm'ın tavsiyesi üzerine tasavvuf eğitimini Şeyh Zerrûk ve onun Zeytûn el-Fâsî lakabıyla tanınan hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah ez-Zeytûnî'den aldı. Fas'ta bulunan Şeyh Zeytûn'un yanına gitmek için hazırlandığı sırada hac yolculuğuna çıkan şeyh Trablus'a gelip onun misafiri oldu. Şeyh Zeytûn'un gözetiminde sülûkünü tamamlayıp icâzet alan Harrûbî, bir süre Kuzey Afrika'nın çeşitli şehirlerine seyahatler yaptıktan sonra Cezayir'e yerleşti ve orada vefat etti. Biyografisini veren kaynakların hemen tamamında vefat tarihi 963 (1556) olarak zikredilmekteyse de tefsirini 1 Rebîülâhîr 964'te (1 Şubat 1557) tamamladığına dair VIII. cildin sonundaki kayıt Harrûbî'nin bu tarihten sonra vefat ettiğini göstermektedir (Habîb Vedâa el-Hasnâvî, sy. 3, s. 285). İbnü'l-Kâdî'nin, onun 960 (1553) yılından sonra vebadan vefat ettiğini, ancak hastalığın 965'te (1558) Fas'ta ortaya çıktıktan sonra mı Cezayir'e sirayet ettiği, Cezayir'den mi Fas'a geçtiğinin bilinmediğini belirtmesi de bu bilgiyi desteklemektedir.

Şeyh Zerrûk'un görüş ve düşüncelerine bağlı olan Harrûbî Kuzey Afrika tasavvuf hayatının önemli şahsiyetlerindendir. Harrûbî'nin dinî ilimler sahasında geniş bilgiye sahip olması tesir alanının genişlemesini kolaylaştırmıştır. Merakeş'in meşhur sûfilerinden Ebû Amr el-Kastâlî'ye yazdığı bir mektupta, Hallâc-ı Mansûr'un ifadelerine benzer sözlerin yanlış olduğunu savunmasından onun temkin sahibi

bir sūfî olduğu anlaşılmaktadır. İbn Ebû Mahallî, Harrûbî'nin bu görüşlerine bir reddiye yazarak onun tasavvufî meseleleri kavrayamadığını iddia etmiştir (Muhammed Haccî, I, 171-172).

Harrûbî içtimâî ve siyasî hayatta da etkin roller oynamıştır. Barbaros Hayreddin Paşa ile iyi geçinmesi, Cezayir-Fas sınırıyla ilgili olarak 959 (1552) yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın elçisi sıfatıyla Fas Sa'dî Sultanı Mevlây Muhammed eş-Şeyh'e mektup götürmesi bu açıdan önemlidir. Harrûbî, bu konuda iki yıl sonra bir elçilik göreviyle Sa'dî sultanına tekrar gitmiştir. Fas'taki büyük bir ticarî pazarın paylaşımı hususunda yerli halkla Endülüslü muhacirler arasında meydana gelen gerginliğin onun teklif ve tavsiyeleri doğrultusunda çözülmesi Harrûbî'nin nüfuzlu bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Yahudilik'ten ihtidâ edenlere bu pazarda yer vermemenin Hz. Peygamber'in davranışlarına aykırı bir uygulama olduğunu belirterek yerlilerin bu konudaki tepkilerinin yanlışlığını söylemekten çekinmemiştir.

Eserleri. 1. *Riyâzû'l-ehzâr ve ken-zû'l-esrâr*. Sekiz ciltten meydana gelen tasavvufî bir tefsir olup Mağrib hattıyla yazılan bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'dedir (Tefsir, nr. 364). Bu nüshanın üzerindeki kayıttan, eserin Muhammed Endelûsî tarafından Cezayir'deki Endülüs Zâviyesi'ne vakfedildiği, sonundaki 964 (1557) tarihinden de Harrûbî'nin son eseri olduğu anlaşılmaktadır. 2. *Şerḥu'l-Hikem*. İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Aâtâ'iyye* adlı eserinin şerhidir (İbnü'l-Kâdî, I, 322; Brockelmann, *GAL*, *Suppl.*, II, 701). 3. *Zikru ba'zi'l-evliyâ' bi-Trâblus*. Harrûbî'nin ailesi, hocaları ve yakın çevresi hakkında bilgi veren otobiyografik bir risâledir (Habîb Vedâa el-Hasnâvî, sy. 3, s. 280). 4. *Risâletü zi'l-iflâs ilâ ḥavâşşî ehli medîneti Fâs*. Müellifin İslâm'ın beş temel esasıyla ilgili çeşitli görüşlerini ihtiva eder (İbn Asker el-Mağribî, s. 9, 127; Muhammed Haccî, I, 282). 5. *Kifâyetü'l-mürîd ve ḥilyetü'l-'abid*. Müridlerin eğitimi için hazırlanmış bir eserdir (İbn Asker el-Mağribî, s. 127; *İzâhu'l-meknûn*, II, 374; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, II, 245). 6. *Şerḥu's-Şalâti* (Şalavâtî) *'l-Meşîşiyye*. Abdüsse-lâm b. Meşîş'in *Şalavât*'ının şerhidir (Brockelmann, *GAL*, I, 569; *Suppl.*, I, 788). 7. *Müzîlû'l-lebs 'an âdâbi ve esrârî'l-kavâ'idî'l-hams* (*İzâhu'l-meknûn*, II, 471; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, II, 245). 8. *ed-Dürretü's-şerîfe fî'l-ke-lâm 'alâ Uşûlî't-tarîf*

HARRÜBİ

ka. Hocası Zerrûk'un *Uşûl'ü't-tarîka* adlı risâlesinin şerhidir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 361; Habîb Vedâa el-Hasnâvî, sy. 3, s. 295).

Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *Kitâbü'l-Üns fi't-tenbîh 'alâ 'Uyûbi'n-nefs* (*İzâhu'l-meknûn*, II, 274) ve Hasnâvî'nin *el-Üns fi şerhi 'Uyûbi'n-nefs* (*Mecelletü'l-Buhûsi't-târîhiyye*, sy. 3, s. 295) adıyla Harrûbî'ye nisbet ettikleri eser, Brockelmann ve Sezgin'in kayıtlarına göre Süleimî'nin *'Uyûbû'n-nefs* adlı risâlesinin Zerrûk tarafından manzum hale getirilmiş şeklidir ve Harrûbî de buna bir şerh yazmıştır (Brockelmann, *GAL*, I, 218-219; *Suppl.*, I, 362; II, 362, 701; Sezgin, I, 672-673).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asker el-Mağribî, *Devhatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 9-10, 40, 126, 127; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973, I, 322; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 90; Selâvî, *el-İstikşâ*, V, 28; Brockelmann, *GAL*, I, 218-219, 569; *Suppl.*, I, 362, 788; II, 361, 362, 701; *İzâhu'l-meknûn*, II, 274, 374, 471; *He-diyyetü'l-'ârifîn*, II, 245; Sezgin, *GAS*, I, 672-673; Zirikî, *el-A'âm*, VII, 185; Kehhâle, *Mu'cemmû'l-mü'ellifîn*, XI, 6-7; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi's-Sa'diyyîn*, Muhammediyye 1396/1976, I, 170-172, 277-280, 282-283; Abbas b. İbrâhîm, *el-'Îlâm*, Rabat 1976, V, 129-131; Abdülkerîm Küreyyim, *el-Mağrib fi 'ahdi'd-devleti's-Sa'diyye*, Rabat 1398/1978, s. 25, 75, 77; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâfî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-'âm*, Beyrut 1400/1980, III, 107-108; Ömer Mevlüd Abdülhamid, "el-Harrûbî", *Mecelletü Külliyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, I/1 (1393-94/1973-74), s. 130, 204; Habîb Vedâa el-Hasnâvî, "Ebû 'Abdillâh Muhammed 'Alî el-Harrûbî", *Mecelletü'l-Buhûsi't-târîhiyye*, sy. 3, Trablus 1981, s. 273-297.

ETHEM CEBECIOĞLU

HARS

(bk. KÜLTÜR).

HARTMANN, Martin

(1851-1918)

Alman şarkiyatçısı.

Breslau'da bir Mennonit vâizin oğlu olarak dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1869 yılında aynı şehirde bulunan üniversiteye kaydoldu. Eğitime Leipzig'de Heinrich Leberecht Fleischer'in yanında devam etti. 1874'te Sâmi diller üzerine hazırladığı *Die Pluriliteralbildungen in den semitischen Sprachen* başlıklı doktora tezini verdikten sonra özel öğretmen olarak Edirne'ye gitti; 1875 yılının

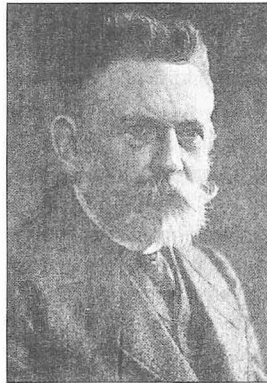
Mart ayında da İstanbul'a geçti ve burada iyi derecede Türkçe öğrendi. 1876-1887 yılları arasında Beyrut'taki Alman konsolosluğunda mütercim olarak çalıştı. Bu sırada yöredeki birçok şehre gidecek bölgenin ekonomisi, coğrafyası ve insanları hakkında incelemeler yapma imkânı buldu. O yıllarda Şansölye Bismark, diğer büyük Avrupa devletleri kadar sömürgecililiğe itibar etmeyen Almanya'nın bu politikasını değiştirmek istiyordu. Bunun için Berlin'de 1887 yılında Avrupa dışında görev yapacak diplomat, misyoner ve memurlara Doğu dillerini öğretmek ve gereken diğer bilgileri vermek üzere Seminar für Orientalische Sprachen adlı enstitü kuruldu. Hartmann da aynı yıl içinde ülkesine dönüp bu enstitüde hoca olarak çalışmaya başladı ve görevini öldüğü 5 Aralık 1918 tarihine kadar sürdürdü.

Başlangıcından yaşadığı döneme kadar vuku bulmuş İslâm tarihi ve kültürüyle alakalı her şeyle ilgilenen Hartmann, İslâm araştırmalarının müstakil bir ilim dalı olması hususunda gayret sarfetmiştir. Onun, klasik şarkiyatçı tipinin dışına çıkarak araştırmalarında tarihî filolojiden ziyade Alman sömürge siyasetinin gereklerine uygun olarak güncel konulara yer verdiği görülür. Olaylara tarihî bir perspektiften bakarak kendisinden sonra gelen meslektaşlarına örnek olmuş ve bu konuda okullaşmanın ilk adımlarını atmıştır. İslâmî araştırmalarda sosyolojinin metotlarını ilk uygulayanlardan biri olmakla birlikte önceleri onun bu çalışmalarına itibar edilmemiştir (Fück, s. 272; Paret, s. 17). Hartmann da kendileriyle aynı fikirde olduğu Ernst Harder, Wilhelm Friedrich Carl Giese ve Fritz Kern gibi ilim adamlarıyla birlikte 1912 yılında Die Deutsche Gesellschaft für Islamkunde adlı derneği kurmuş ve bu dernek ertesi yıldan itibaren *Die Welt des Islams* adlı

dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Hartmann daha sonra Suriye, Mısır ve Türkistan'da birer Arap Araştırmaları Enstitüsü kurulması için taslaklar hazırlamıştır. Becker'e göre Hartmann'ın Alman şarkiyatçılığı açısından önemi, onun araştırmalarında modern Ortadoğu'nun devlet yapısı, politik mücadeleleri ve kültürel durumunu konu edinmesi ve bunu yaparken de uzun süre gazetecilik anlayışının ötesine geçip araştırmalarını ilmi bir zemin üzerine oturtmaya çalışan ilk ve tek kişi olarak kalmasıdır (*Islamstudien*, II, 484).

Hartmann şu dört konuyla sürekli ilgilenmiştir: Orta Asya ve Çin'deki İslâm, Arap meselesi, Jön Türk hareketi ve edebiyatı, Afrika'daki İslâm ve hristiyan misyonerlerle olan mücadelesi. Hartmann, bu alanlarla ilgilenirken çok defa kendinden önce yapılan çalışmaların yeterli bulmayarak meseleyi en başından itibaren ele alıp güncel problemleri bunların ışığında incelemeyi tercih etmiştir. Ancak eserlerinde dikkati çeken nokta, onun birçok malzeme toplamasına karşılık bunları sistematik bir şekilde değerlendirmemesidir. Bu noktada diğer şarkiyatçılar tarafından da eleştirilmiştir; meselâ Becker'e göre hem kendi dönemi hem de gelecek nesiller için çok faydalı eserler bırakmakla beraber kararlarında aceleci olmuş, çalışmalarında da gerekli sentez ve değerlendirmeleri yapamamıştır (a.g.e., II, 483).

Özellikle Osmanlı Devleti'yle çok yakından ilgilenen Hartmann, I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda başlayıp savaş sırasında gelişen siyasi ve içtimai hadiseler, parlamenter tartışmalar ve modern hayatın ortaya çıkardığı yeni durumlar gibi konuları *Die Welt des Islams*'da geniş olarak incelemiştir. Onun I. Dünya Savaşı'ndan önce kaleme aldığı yazılarda Osmanlılar'a menfi bir şekilde yaklaştığı ve Arapçılığı desteklediği görülür (a.g.e., II, 488; Kramer, XXV/3 [1989], s. 297). Hartmann'a göre Osmanlılar'ın hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar ayrılarak kendi devletlerini oluşturmalydılar. 1909'da yayımlanan *Die arabische Frage* adlı eserinde özellikle bu konuyu işlemekte ve Arapçı hareketlerin Batılılar'ca çıkarılıp yönlendirildiğini, bilhassa Mısır'da İngilizler, Suriye'de Fransız ve Ruslar tarafından millî çıkarları doğrultusunda desteklendiğini vurgular (s. 559 vd.). Kendisi de aralarında hristiyanların çok bulunduğu Suriyeliler ile Ermeniler'i "Yakındoğu'nun ışığı" olarak görür (*Re-*

Martin
Hartmann